

ТАЪЛИМДА БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИ ТАЙЁРЛАШДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ЎҚИТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС АСПЕКТЛАРИ

З.К.Ильясова – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори, доцент
Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институтини

Таянч сўзлар: таълим, рақамли технология, информатика, универсал ўқув фаолияти, информатика мазмуни ва ўқитиш муаммолари, фундаменталлик.

Ключевые слова: образование, цифровые технологии, информатика, универсальная учебная деятельность, проблемы содержания и преподавания информатики, фундаментальность.

Key words: education, digital technologies, computer studies, universal learning activity, problems of teaching computer science, problems of its content and organization of its educational process, fundamental.

Кадрларни тайёрлашда ўқитишнинг замонавий рақамли технологияларидан фойдаланиш катта аҳамиятга эга. Таълим жараёнига энг янги технологияларни жорий этиш, талабалар, ўқувчиларнинг интеллектуал ривожланиши ва жамиятни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг муҳим шартидир. Мамлакатимиз мустақиллик йилларида бу борада улкан муваффақиятларга эришди. Билим, уни ишлаб чиқиш, узатиш ва ўзлаштиришга асосланган ахборот жамияти даври таълим тизимида, унинг моделлари, услуб ва шаклларида янги талабларни қўймоқда, бу эса ўқувчиларни келажақдаги меҳнат фаолиятига сифат жиҳатидан янги босқичда тайёрлаш имконини беради.

Таълимда АКТнинг ролини кучайтириш ўқитувчиларнинг ахборот-коммуникация компетенциясини шакллантириш заруриятини келтириб чиқаради. Педагогик фаолиятнинг реал вазиятларида касбий муаммолар ва вазифаларни ҳал қилиш учун рақамли технологиялардан фойдаланиш қобилияти таълимнинг ўқувчига йўналтирилган парадигмасини амалга оширишга ёрдам беради.

Ахборот инсон меҳнатининг асосий субъектига айланади, меҳнат жараёнининг мазмунини ўзгартиради, қарор қабул қилишда унинг иштирокини кенгайтиради. Олий ўқув юртлиларида таълим тизими анъанавий равишда жамият эҳтиёжларидан орқада қолмоқда. Шу боис таълимни фундаменталлаштириш масалалари зарурати ўз долзарблигини йўқотмаяпти.

Бироқ замонавий таълим амалиётига фундаменталлик ғоясини қиритишда биз бир қатор қийинчиликларга дуч келамиз. Аксарият муаллимлар бир овоздан таълимни фундаменталлаштириш таълим сифати ва шахснинг таълим даражасини оширишга қаратилган бўлиб, бу маданият ва дунёқарашни, ижодий ва интеллектуал, шунингдек мутахассиснинг касбий компетенцияси ва кейинги таълим салоҳиятини шакллантириш ва оширишни ўз ичига олади, деб келтиради. Бу масала қанчалик чуқур ва ўзига хос тарзда кўриб чиқилиб, олимларнинг бу борадаги бир қанча мулоҳозалари асосида, кўп жиҳатлар ва фикрлари янгилашиб боради.

Баъзилар бунини маълум бир йўналиш бўйича чуқур ўқитиш - "чуқур таълим" маълум бир таълим соҳаси чегараларида максимал чуқурлаштирилган таълим деб тушунишади. Бу тушунча олий таълим тизими анъаналари доирасида муваффақиятсиз ривожланиди. Иккинчи тушунча кўп томонлама энциклопедик таълим - "кенг қамровли таълим".

Ушбу ва бошқа кўплаб сабаблар ҳозирги вақтда ушбу ёндашувлар етарли ва конструктив эмаслигини аниқлашга олиб келади. Академик А.М.Новиковнинг нуқтаи назарига асосланиб, бу атаманинг моҳияти "умумий" тушунчасининг мазмуни орқали тўлиқ очиб берилган [1]. Агар сиз унинг таърифида амал қилсангиз, фундаментал таълим ҳар қандай бўлиши керак, демак у ҳар хил мутахассисликка эга бўлишига қарамадан, одамларга бир-бирини тушунишга, ҳаракатларини мувофиқлаштиришга, дунё ва уларнинг ўрни ҳақида яхлит, фақат фан ва фаолият асосларини очиб бериш билан бирга, тўлиқ тасаввур этишга имкон беради.

Таъкидлаш жоизки, фундаменталлаштириш жараёнининг моҳияти шахснинг ўзгармас услубий

жиҳатдан муҳим билимлар тизимини шакллантириш ётади, бу унинг касбий педагогик мослашувчанлиги потенциалини таъминлайди. Бундай талқин шуни аниқлатадики, талаба бошиданок нафакат ўз касбий соҳасининг бўлажак мутахассиси, балки келажақдаги ҳар томонлама билимли шахс сифатида ҳам кўриб чиқилиши керак, у учун профессионаллик ҳаётининг фақат бир жиҳати ҳисобланади.

Информатиканинг фундаментал асосларини очиб бериш доирасида кейинги йилларда информатикани ўқитиш муаммоларига эътибор қаратилган самарали тадқиқотлар олиб борилмоқда. Информатика асосларини ўрганишнинг умумий тарбиявий аҳамиятини кучайтириш тенденцияси муносабати билан ҳайвонот дунёси, жамият ва технологияда ахборотни бошқариш жараёнларини таҳлил қилишнинг кибернетик ёндашувлари яна янгилашмоқда (В. С. Леднев [2], А. А. Кузнецов [3] асарлари ва бошқалар.).

Информатика илми вакиллари А.П.Ершов ва В.С.Ледневлар зарур тушунчаларни қиритиш муҳимлигини келтиради уларнинг ғоялари умумтаълим мактабига етиб келган, аммо олий таълим муассасаларида вазият бошқача.

Бугунги кунда бўлажак ўқитувчилар Microsoft Office (MS Word, Excel, Access, Power Point) таркибига қиравчи умумий мақсадли дастурлар пакетларини ўрганиш орқали ахборот технологиялари соҳасида амалий билим оладилар. Талабалар матнли ҳужжатларни (рефератлар, курс ва диплом лойиҳалари, илмий мақолалар ва бошқа ишлар) тайёрлашда, турли хил ҳисоб-китобларни бажаришда, ўз ижодий ишлари тақдимотларини яратишда қўлланиладиган ушбу билим ва кўникмаларнинг фойдаланишига шубҳа йўқ. Аммо бу юқори малакали мутахассисларни тайёрлаш учун етарли эмаслиги аниқ.

Шу боис олий таълим муассасаси ўқитувчилари кечаги ўқувчилардан ўзлари минимал деб билган "мактаб" билимини тобора қаттиқроқ сўраб бошладилар. Бу мактабга бўлган ишонччи пасайтиради, чунки мактаб ва олий таълим муассасаси (ОТМ) талабалари ва ўқув режасининг қарашлари ўртасида сезиларли фарқ борлиги маълум.

Аммо, бундан ҳам ёмони, бизнинг фикримизча, таълим обрўсининг ва ОТМлар тайёрлаган мутахассислар сифатининг пасайишига ва шунинг учун меҳнат бозорига қиришаётган мутахассислар сифатининг ёмонлашишига олиб келади. Бугунги кунда иш беришчи ва институт ўртасида жуда катта тафовут мавжуд бўлмоқда. Мактаб ва ОТМ, сўнгра институт ва иш беришчи ўртасидаги саъй-ҳаракатларни бирлаштиришдагина таълим инқирозини муваффақиятли енгиб чиқиш, барча таълим йўналишларида мутахассислар тайёрлаш мумкин.

Замон талабларига жавоб бериши учун Таълимда рақамли технологиялар курси ўқитилиши ва унинг мазмуни аҳамиятли бўлиб, унда қуйидагиларни ажратиш кўрсатиш мумкин:

1. Фанни ўрганишнинг ягона умумлаштирилган мақсади - тизимли ёндашув асосида дунёнинг ахборот тасаввури ҳақидаги умумий ғояларни шакллантириш;
2. Ахборот цикли фанлари предметининг бирлиги - турли ҳаракатдаги тизимлар фаолиятининг умумий қонуниятларини очиб бериш;

3. Атрофдаги воқеликни илмий билиш усули сифатида рақамлаштиришга асосланган барча курслар давомида услубий ёндашувнинг бирлиги.

Бундай курс бўлажак ўқитувчилар учун информатиканинг назарий асосларининг нафақат ОТМда ўрганиладиган фанларини (рақамли технологиялар, ахборот хавфсизлиги асослари ва бошқалар) ўқув жараёнида ахборотларни тайёрлаш, шакллантириш ва ривожлантиришдаги интеграцион ролини тушуниш учун асос бўлиб хизмат қилади, балки фаннинг ўзида ҳам янги йўналишларни шакллантиради.

Ташкилий жиҳатдан бу бўлажак ўқитувчиларни тайёрлашда марказий ўринлардан бирига айланиши керак бўлган малакали, услубий, техник жиҳатдан таъминланган ва бевосита математика фанлари ва ахборот технологиялари билан боғлиқ бўлмаган таълимда рақамли технологиялари курсига бўлган эҳтиёжни билдиради.

Ушбу фанни ўқитиш мақсади ўзгариши керак, чунки, замонавий ахборот коммуникацион технологиялар тез ўзгарувчан шароитда, бугунги кунда ўрганилаётган фанларни янги ва қизиқарли қилиш, курс мазмунини доимо ўзгартириш, шунингдек ўқувчиларга энг охириги ахборотни олиш имконини бериши учун тез янгилаш имконини берадиган технологиядир.

Ҳозирги кунда таълим жараёнига рақамли технологияларини жорий қилмасдан, янги педагогик технологиялар ҳамда таълим методикаси билан боғлиқ бошқа инновациялардан фойдаланмасдан туриб, олий таълим муассасаси олдида турган вазифаларни муваффақиятли ҳал қилиб бўлмайди. Таълимда рақамли технологияларини фан сифатидаги генезисини таҳлил қилиш асосида курс таркибида қуйидаги концентрацияларни ажратиб кўрсатишни мақсадга мувофиқ деб биламиз: замонавий компьютерлар ва уларнинг архитектураси билан боғлиқ тушунчалар; амалий дастурлардан фойдаланишнинг моҳиятини очиб берувчи дастурлар (таълим йўналиши бўйича); мутахассисликка оид мультимедиа педагогик дастурий воситалар яратиш технологияларни тавсифловчи тушунчалар; таълим соҳасида интернет хизматларидан фойдаланиш бўйича тавсиялар; ахборот ва тармоқ хавфсизлиги ва ахборотларни ҳимоялашга боғлиқ тушунчалар; виртуал ўқув муҳитларини яратувчи дастурлар.

Фундаменталликнинг иккинчи жиҳати - шахсий ривожланишга келсак, кўплаб тадқиқотчилар таъкидлаганидек, бундай тренингга бўлган ҳаракат билим, кўникмалар тизими шаклида ўрганиш мақсадида классик маънода шахсий ривожланишга ўтиш инсоннинг касбий тайёргарлигининг бевосита кўрсаткичлари бўлган бўлажак ўқитувчининг хусусиятлари билан бирга бўлиши керак.

Фундаментал билимларни ўзлаштиришда универсал ўқув фаолиятига (УЎФ) катта роль берилади, турли фанлар бўйича бўлажак ўқитувчилар, уларнинг ўзлаштирилиши ўз-ўзини ривожлантириш ва ўз-ўзини такомиллаштириш қобилияти сифатида ишлайди, чунки УЎФ кенг йўналишни очадиган умумдаштирилган ҳаракат усуллариدير.

УЎФ концепцияси ривожланаётган таълим асосида ишлаб чиқилганлиги сабабли, таълим жараёни илмий билимларни, қабул қилиш, узатиш ва кўпайтириш сифатида эмас, балки когнитив қобилиятларни, асосан ақлий қобилиятларни ривожлантириш сифатида талқин этилади.

Ушбу ёндашув билан информатика фан соҳасидаги ҳаракатлар УЎФни шакллантириш концепциясининг моҳияти шундан иборатки, унинг натижаси бўлажак ўқитувчи шахсини ривожлантириш бўлиши керак.

Бизнинг назаримизда, педагог кадрларни тайёрлашда таълимда рақамли технологиялари курси УЎФ мажмуини шакллантириш учун ажойиб имкониятлар яратади, чунки талаба билимининг ривожланиши учун катта аҳамиятга эга бўлган фан сифатида барча назарий ва амалий жиҳатларини ўз фаолиятида акс эттиради.

Демак, педагогик олий таълим муассасаларининг барча йўналишларида Таълимда рақамли технологиялар курсини ўқитиш мақсадга мувофиқ деб ушбу ўқув курси мазмунини юқорида кўриб чиқилган учта йўналишга мос келадиган мустақил модуллар шаклида тақдим этишимиз мумкин.

1-модул. Замонавий рақамли технологиялар ва уларнинг қўлланилиши.

2-модул. Амалий дастурлардан фойдаланиш.

3-модул. Мультимедиа педагогик дастурий воситалар яратиш технологиялари. Анимация эффектлари. Аудио ва видео ахборотлар билан ишлаш асослари.

4-модул. График ахборотлар билан ишлаш технологияси.

5-модул. Интернет хизматларидан фойдаланиш. Масофали ўқитишнинг назарий ва дидактик асослари.

6-модул. Ахборот ва тармоқ хавфсизлиги ва ахборотларни ҳимоялаш.

7-модул. Виртуал ўқув муҳитларини яратувчи дастурлар. Интерфаол ўқув ресурсларини яратиш.

Танланган модулларнинг мазмуни УЎФни шакллантириш учун асос бўлиб хизмат қилади:

- талабаларнинг фикрлаши (ўқув жараёнида ҳаракат ва ҳодисаларни қабул қилинган ахлоқий тамойиллар билан боғлаш қобилияти, ахлоқий меъёрларни билиш ва ҳулқ-атворнинг ахлоқий томонини ажратиб кўрсатиш қобилияти) ва ижтимоий роллар ва шахслараро муносабатларга йўналтирилганлиги билан боғлиқ;

- таълим ва тарбия фаолиятни бошқаришга қаратилган тартибга солувчи;

- когнитив, янги билимларни ўзлаштириш билан боғлиқ, ўз тажрибасини кенгайтириш, малакали бўлиш ва ҳар қандай муаммонинг моҳиятини тушуниш имконияти;

- таълим жараёни, кейин эса касбий фаолиятда коммуникатив, ижтимоий компетенцияни ва бўлажак ўқитувчиларни бошқаларнинг позицияларига онгли равишда йўналтиришни, тинглаш ва мулоқот қилиш қобилиятини, муаммоларни жамоавий муҳокама қилишда иштирок этишни, ҳамкасблар гуруҳига қўшилишни ва самарали ҳамкорлик ва унинг ривожлантиришни таъминлайди.

Ўйлаймизки, таълимда ахборот технологиялари фани йўналишининг тузилиши ва универсал ўқув фаолияти модели билан белгиланган курс мазмунининг тақдим этилган тузилиши бўлажак ўқитувчиларни тайёрлашнинг фундаменталлик даражасини оширади. Шунингдек таълимда рақамли технолялардан фойдаланиш фанни чуқурроқ англашга, асосий эътиборини ўрганилаётган материалнинг муҳим жиҳатларига қаратишга, билим ва малакаларни ривожлантириш ва олинган билимларни амалда қўллаш воситаси сифатида намоён этади.

Адабиётлар

1. Новиков А.М. Принцип фундаментализации образования. // Специалист. 2005, № 1. -С. 2–5.
2. Леднев В.С. Содержание образования: сущность, структура, перспективы. 2-е изд., перераб. -М.: «Высшая школа», 1991, - С. 224.
3. Кузнецов А.А., Бешенков С.А., Ракитина Е.А. Современный курс информатики: от концепции к содержанию. // Информатика и образование. 2004, № 2. -С. 2–6.
4. Самойлик Е.Н. Проблемы преподавания информатики в технических вузах «Науки и образовании», 2012, -С. 30-33.

РЕЗЮМЕ. Мақолада таълимда рақамли технологиялар фан сифатидаги ғояларнинг ривожланиши, унинг фан соҳасининг тузилиши, бўлажак ўқитувчиларни тайёрлашга янги талаблар қўядиган янги таълим парадигмаси ҳақида сўз боради. Таҳлиллар асосида педагогика олий ўқув юрларида таълимда рақамли технологиялар фанини ўқитиш муаммолари аниқланди, ўқув жараёнининг мазмунини ва ташкил этилиши бўйича умумий характердаги тавсиялар таклиф этилди.

РЕЗЮМЕ. В статье затронуты вопросы развития представлений о компьютерных технологиях как науке в образовании, построении своей научной области, новой образовательной парадигме, которые предъявляют новые требования к подготовке будущих педагогов. На основе анализа выявлены проблемы преподавания цифровых технологий в образовании в педагогических вузах, предложены общие рекомендации по содержанию и организации учебного процесса.

SUMMARY. The article deals with the issues of developing ideas about computer technologies as a science in education, building one's own field of science, a new educational paradigm, which impose new requirements on the training of future teachers. Based on the analysis, the problems of teaching digital technologies in education in pedagogical universities are identified, and general recommendations are proposed on the content and organization of the educational process.

INGLIZ TILINI O'QITISHDA AMALIYOTGA TATBIQ QILISHNING KOMPETENSIYAVIY YONDASHISH USULLARI

O.M.Jalilov – o'qituvchi

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Tayanch soʻzlar: semantik kompetensiya, umummadaniy kompetensiya, taʼlim va kognitiv kompetensiya, axborot kompetensiyasi.

Ключевые слова: семантическая компетентность, межкультурная компетентность, учебно-познавательная компетентность, информационная компетентность.

Key words: semantic competence, intercultural competence, educational and cognitive competence, information competence.

Xorijiy tilni o'qitishda mashqlar tizimidagi muhim jihatlardan biri – bu o'quv vazifasida (mashqda) kompetensiyaviy yondashish yo'nalishining mavjudligi asosiy mezonidir. Asosiy ta'lim kompetensiyalari turli xil tasniflanadi. Aynan ular o'quvchini o'quv faoliyati subyekti sifatida shakllantirish va uning shaxsini tarbiyalash imkoniyatini beradi.

Semantik kompetensiya. Chet tili darslari – semantik kompetensiyani shakllantirish uchun qulay vositadir, chunki til o'rganish asosida, biz atrof-olamni har xil ko'rinishlarda o'rganamiz. Talabalar bu kompetensiyani odob-axloq haqidagi suhbatlarda, o'zlariga mos jihatlarni tanlagan holda ishtirok etish orqali o'zlashtiradilar. Yuqoridagi vazifalarga misollar:

Munozara "Siz qaysi birini tanlaysiz?, Sport haqidagi ko'rsatuvlarni tomosha qilishnimi yoki sport bilan shug'ullanishnimi?".

Talabalar keltirgan misollar:

In my opinion people can't do without sport. They go in for sports for different reasons. First of all, sport helps us to stay in good shape, to keep fit and to be healthy. It makes people strong, fast and agile. What is more sport builds our character; it teaches us to win and to lose as well as to overcome difficulties. Besides, it's a good way to spend your free time and to make friends.

Some people argue that sport is not very useful. It takes a lot of energy and time. As a result, people have broken legs and arms and other injuries. I agree that some sports can be dangerous, for example, extreme sports. Besides, I think that some professional sports can be rather exhausting, because professional sportsmen should train all day long and have to follow a special diet, which is not quite healthy.

Umummadaniy kompetensiya. Bu kompetensiyani shakllantirish talabalarga yildan-yilga ortib borayotgan madaniyatlararo muloqotga qo'shilish ehtiyojini to'ldirish, atrof-olamga bo'lgan bag'rikenglik munosabatini shakllantirish imkonini beradi.

Ta'lim va kognitiv kompetensiya. Ushbu kompetensiyani amalga oshirish ta'limni rivojlantirish texnologiyasi, o'quv faoliyatida ko'nikmalarni shakllantirish bilan umumiy xususiyatga ega. Maqsad qo'yishni malakali tashkil etish, fikrlash, o'z-o'zini hurmat qilish, o'quvchilarni ijodiy darajaga olib chiqish, ularning ijodkorlikka intilishini qo'llab-quvvatlash qobiliyatini shakllantirish bo'yicha tizimli ishlarni amalga oshirishda o'qituvchiga loyihalardan foydalanishga yordam beradi.

Axborot kompetensiyasi. Chet tilini o'rgatish ushbu kompetensiyani shakllantirish uchun yetarli imkoniyatlarni beradi. Bugungi kunga kelib, kompyuterlar ko'pchilik bolalarning kundalik hayotiga mustahkam kirib bordi, ular Internetga kirishlari, elektron pochtdan foydalanishlari va bu ular uchun hayotiy ehtiyojdir.

O'quv jarayonida axborot va kompyuter texnologiyalari mustahkam o'rin egalladi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ular an'anaviy o'qitish usullariga nisbatan juda ko'p afzalliklarga ega. Ular orasidan ta'limni individuallashtirish va o'quvchilarning mustaqil ishlashini faollashtirish, bilish faolligi va motivatsiyasini oshirish kabilarni misol keltirish mumkin.

Kommunikativ kompetensiya. Ushbu kompetensiya ustida ishlash chet tilini o'qitishning eng muhim funksiyasini - kommunikativlikni amalga oshiradi. Kommunikativ kompetensiyani shakllantirishga quyidagi yo'nalishlarda izchil va tizimli harakat qilish orqali erishish mumkin. Avvalo, har bir inson o'zini tanishtira olishi kerak: o'zini tanishtirish, o'zi haqida ma'lum ma'lumotlarni taqdim etish. Og'zaki shaklda bu "Menga o'zingiz haqingizda aytib bering" monologi (bayonotning murakkabligi sinfdan sinfga o'tish bilan ortadi) va dialogik nutq shaklida amalga oshiriladi. Ishning oxirgi turi sinfdan doimiy ravishda mashq qilinadi.

Talaba ijtimoiy rollarni aniqlaydilar va turli mavzularda muloqot qiladilar. Ular orasida har kungi "Do'konda" (sotuvchi-xaridor, "Ko'chada" (mahalliy yashovchi-mehmon, militsioner-o'tuvchi) va boshqalar juda ahamiyatlidir. Bundan tashqari, bu turdagi topshiriqlar og'zaki nutqni mukammal mashq qildiradi. Umuman olganda ijtimoiy-madaniy yo'nalishdagi nutq turlari bu bolalarga fikrlashda ijodkorlik bo'lishga imkon beradi va kommunikativ kompetensiyani shakllantirishga yordam beradi. Agar talaba o'zi haqida kerakli ma'lumotlarni taqdim etgan holda so'rovnomani to'ldira olsa talabaning yozma nutqda kommunikativ kompetensiyasi rivojlangan deish mumkin.

Ijtimoiy va mehnat kompetensiyasi. Ijtimoiy va mehnat kompetensiyasi kommunikativ kompetensiya bilan uzviy bog'liqdir. Kommunikativ kompetensiyani o'zlashtirish turli ijtimoiy rollarni o'zlashtirishni anglatadi. Ijtimoiy va mehnat kompetensiyasi bu ko'nikmani fuqarolik va ijtimoiy, ijtimoiy va mehnat faoliyati sohasiga yo'naltiradi. Shu sababli, o'z ijtimoiy rollarini boshqargan holda suhbatni o'tkazish qobiliyati chet tilini o'qitishning butun jarayoni davomida shakllanadigan juda muhim mahoratdir.